

Муниципальное бюджетное дошкольное образовательное учреждение
«Суордахский детский сад» муниципального образования «Верхоянский
район» Республика Саха (Якутия)

ДАКЫЛААТ

О5о иитиитигэр олонхо оруола

Бэлэмнээтэ: иитээччи Слепцова Мария
Михайловна

Обо иитиитигэр олонхо оруола.

Олонхо – бу бийги мунура биллибэт баайбыт, сурэхпит иэйиитэ, дуабыт бабата, бу бийги омуктартан уратыбыт, норуот бьыытынан инники кэскилбит буолар. Ол ийин бу кэнники кэмнэ бары оройуоннарга, оскуолаларга, обо уьуйааннарыгар, култуура дьйэлэригэр кулууптарга олонхону киэнник толорор буоллулар, араас коруулэри, куоталаьылары, ьыьахтары ьыталлар.

Олонхо билинни кэми кьтта соп тубэьэн, аныгы ситиьиилээх кььини иитэргэ тирэх буолар:

- Ийэ тыл барба баайын, тыл кууьун, кэрэтин биллэрэр;
- Уус-уран тыл бэргэн холобурдарын кордорор;
- Урдук сизэр-майгы торуттэрин – утуо санааны, чизьинэй буолууну, ьраас сигилини кордорор;
- Эппиэтинэстээх буолууну, ьтык иэстээх, бэйэьэ ирдэбиллээх, эрэллээх, бэрээдэктээх буоларга угуйар;
- Бэйэ суолтатын билинэргэ: чизэстэниини таба ьлынарга, соп-сьыьа ойдобуллэри арааран ойдуургэ уорэтэр;
- Тулуурдаах буолууга, буьууга-хатыьга ьнырар;
- Айыылары, иччилэри итэьэйэргэ уьуйар;
- Оту-маьы кььититэн ойдуургэ уорэтэр;
- Айылбаба харыстаьыллаахтык сьыьаннаьары ирдиир;
- Идэьэ уьуйуу холобурдарын кордорор тимир, мас, тыл уустарын идэтигэр, бултуур идэьэ;
- Иити араас ньымаларын: утуо тылы, ойдотууну, уьуйууну, сэмэлээьини, субэни итэьэтиини, алгыьы, утуону бабарыьны туттарга ой угар.

Олонхо педагогикатын ситимин олоххо киллэрии обо сайдар эйгэтин олохтообунтан тутулуктаах. Сурун сыала: саха кььитин сизэринэн киэн-холку дууьалаах, амарах сурэхтээх, мындыр ойдоох, хомобой тыллаах, уран тарбахтаах, чэгиэн доруобуйалаах, сахалы куттаах-сурдээх, майгылаах-сигилиллээх, «мин сахаьын» диэн киэн туттар дьобун кььи буола улаатарыгар хаачьыйы буолар.

Олонхо норуот ойун-санаатын чыпчаала буоларынан иитэр кууьэ улахан. Олонхо тыла-оьо ийэ тылга таптала, сайа5ас ойдоох-снаалаах кибини иитэргэ куустээх дьайыыны онорор кыа5ынан тирэх буолар. Тыл кэрэтэ, кууьэ-имэнэ, илбийэ олобу уус-уран тыл кууьунэн дьуьуйэн кордорор уратыта олонхо5о эрэ баар. Бу маны тоьо кыах тийэринэн кыра о5о5о билиьиннэри, умсугутуу, кэрэхсэтии биьиги иитээччилэр, уорэнээччилэр, дьиз кэргэн сурун сорукупут буолар.

Олонхону о5о5о тиэрдэр сурдээх уустук, сыралаах улэ. Олонхону о5олорго куруьуок курдук нэдиэлэ5э биирдэ ытабын. Онно билиьиннэрэргэ наардаан киллэрэбин:

- Олонхо киириитэ. Бухатыыр тороппуттэрин, тордун-ууьун, дойдутун-сирин, кини дьуьунун-бодотун, танаьын-сабын, сэбан-сэбиргэлин хоьуйуу;
- Айыы бухатыыра абааьы бухатыырын кытта охсуьуута;
- Бухатыыр кыайан-хотон торообут дойдутугар эргиллиитэ;
- Кинини айыы дьоно уруйдаан-айхаллаан корсуулэрэ, уруу тэриллиитэ, ыьых ыьы.

О5о олонхону сатаан аахпат, истээччи эрэ быьыытынан ылынар. Маныаха иитээччи олонхону ийэн туран аа5ыыта о5о олонхо5о сыстарыгар улахан суолаталаах. Дьарык таьынан кэмнэ биирдиилээн о5ону кытта олонхо олугун пропп-картанан хатылыы сылдьар туьалаах. Пропп-карта олонхо ис хоьоонун о5о ойго хатаан аа5арыгар комолобор. Анал ойууларынан уруьуйдаммыт тугэннэри пропп-карта5а корон тургэнник ойугэр хатыыр.

Холобура, кыра болох о5олоругар орто дойдуну билиьиннэри:

 <p>Ойон куннээх</p>	 <p>Ойо5олуу тыгар ыйдаах</p>	 <p>Охтон баранар мастаах</p>	 <p>Уолан уулаах</p>
---	--	---	---

Олонхону кыра саабыттан билсэн, этигэр-хааныгар инэринэн, ылынан улааппыт о5о:

- Ойдоон истэр дьобура сайдар;
- Олонхо тылыгар-оьугэр интэриэьэ улаатар;
- Торообут норуотун былыргы олобун-дьабабын кытта билсэр;
- Ыраабы толкуйдуур, ырыналыыр буолар, ойуулаан-дьуьуннээн, уобарастаан коруутэ сайдар;
- Тулалыыр айылбатын, эйгэтин убаастыыр, учугэй-куьабан оруттэрин араарар, торообут норуотунан киэн туттар кьи буола улаатар.

Итин этэн туран бэйэм уопуппуттан билиьиннэриэхпин бабарабын. Биьиги уьуйааммытыгар олонхону билиьиннэрэр эйгэни тэрийбиьпит. Онно олонхо ус дойдутун о5олор билэллэрин курдук арааран олонхо геройдарын араастаан. Куукулалары онорон, туттар тэриллэрин, малларын-салларын тороппуттэри кытта онорбуьпут. Уоьээ дойдуга кьи «Урун аар тойон», «Сабыйа баай хотун», орто дойдуга «Аал луук мас», олонхо геройдара, ыал тиэргэнэ, саха балабана, балабан иьигэр комулуок оьохтоох, нара ороннордоох, сахалыы ус атахтаах остуоллаах, олох мастардаах, туттар тэриллэрэ, иьиттэрэ-хомуостара, айылба иччитэ, эрэкэ-дьэрэкэ о5олор, аллараа дойдуга абааьы бухатыырдар уо.д.а. О5олор дьарыктанар группаларыгар 10-на диэри чыыьылалардаах, сахалыы ойуулаах хартыыналар, онно саха туттар тэриллэрэ: дэйбиир, сэргэ, чороон, кытыйа, талах ынах, талах сылгы, хомус бааллар. Ыдарынан арааран сахалыы халандаар уо.д.а. баар. О5о куннээьи дьарыктаныытыгар дьайымалыгар:

«Саха сайдам ыала», «Хороьор муостаахтар», «Сыспай сиэллэхтэр» диэн оруоллаах ооньуулар, о5о айар талаанын арыарга уруьуйдар. Маньык олонхо эйгэтин тэрийии о45о ийэ тылын иьирэьин, имигэьин, илбиьин, имэнин этигэр-хааныгар кыра саабыттан инэринэр.

Улэ биир сурун хайысхатынан олонхону толоруу ньыматыгар уэрэнэргэ олонхону истии буолар. Биьиги орьуоммутугар Д.А.Томская 100 сааьыгар аналлаах «Дьааны – Олонхо туьэ» фестивалыга иитиллээччиьитин илдээн, оннок кыттыын ылбыппыт, олонхоьуттары истибиьпит., элбэьи билбиьпит-корбуьпут. Онтон салгыы Дьааны улууьугар ыытыллбыт Олонхо ыьыабар ситиьиилээхтик кыттыбыппыт.

Үлэлээьит кэммэр о5оьо олнхону сөптөөхтук кылгас чаастарга арааран, тылын – өһүн туттан кэпсиир наада. Оччоьо о5о салгыбат, сылайбат, истиэн өссө бафарар.

Манна кэпсири таһынан сүрүн больомто ойуулары көрдөрөргө ууруллар. Олонхону иьитиннэрэн баран ойууну көрдөрүү о5о истэн, онорон көрөн

толкуйдаабытын ойууга көрөн тэннииригэр, бэйэтин толкуйун кэпсииригэр уһуйар.

Күннэби олоххо Олонхону кинигэттэн аабы, кэпсээһин, хартыналары көрдөрүү, бэлэм ойууну кыраскалааһын Олонхо геройдарын уруһуйдааһын ытытлар. Дьарык быһыгар ытытлар физминуткалар, эти – сини эрчийи «Олонхо хамсанылара» ааптар Е.П.Чехордуна методическай босубуйатынан ытытлар.

Уһуаамытыгар ытытлар улэлэр:

- Олонхо ытык өйдөбүлэ, Олонхону оруолунан толоруу, дьарыктанылар, сэлэргэһи, Олонхону истии, үөрэти, табырын таайсы, чабырба, сорудахтаах кыраскалааһын, илиини сурукка бэлэмнээһин, илии – атах оонһууларын араас көрүңэ, күрэхтэр.

- Эти – сини сайыннарыга сарсыардааны хамсаны- хамсанылаах оонһуулар.

Кэрэ эйгэтигэр – ырыа-тойук, музыкальнай хамсанылар, уруһуй, мэһийи, сыһары, илииннэн оңоһук, дьарык таһынан куруһуок быһытынан ытытлар. Манньк үлэлээтэһитинэ оҕолор сахалы куттарын бөбүргөтөн, олонхоһут курдук тобуллабас толкуйдаах, өркөн өйдөөх, сайдам саналаах, сахалы сизрдээх киһилии киһини иитэн таһарыаһыт диэн былааннааһыт.

Туттуллубут матырыяал

1.Олонхого иитэр үгэстэр- Е.П.Чехордуна, Д.Г.Ефимова, В.Д.Аммосова 2012с

2.Олонхо эйгэтэ – Е.П.Чехордуна, Е.П.Иванова 2005 с.

3.Олонхо педагогиката:олоххо киллэри суола- иһэ, ньымалара.- Е.П.Чехордуна, Н.И.Филипова. 2004с

4.Мин дойдум – Олонхо дойдута – Е.П.Чехордуна 2006 с.

5.Дьанны Олонхоһуттарын үгэстэрэ- В.В.Илларионов 2000с